

Szent Benedek *Regulája* és a *Regula Magistri*

Bár a *Regula Magistrine*k (a továbbiakban: RM) nevezett írás annyira ismert volt, hogy fennmaradt az Aniani Szent Benedek (megh. 821), a Karoling-kor szerzetesreformátora által összeállított *Codex Regularum*ban is, és egy barokk kiadás nyomán a Migne-sorozat is megjelentette (PL 103, 339–64), a bencés rendtörténetírók mégsem fordítottak nagyobb figyelmet erre a műre, s úgy tekintettek rá, mint a benedeki *Regula* (a továbbiakban: RB) egy korai bővítésére, mintegy kommentárjára. Hogy a két regula függ egymástól, az az első pillanatban látszik. De azazal, hogy melyik volt a korábbi, melyik merített a másikból, nem foglalkoztak. Minden téren nyilvánvalónak tekintették a benedeki *Regula* elsőségét.

Az elsőségi vita történetét több szerző próbálta összefoglalni, mintegy bevezetőül saját álláspontjához, de senki sem olyan módszeresen, mint Berndt Jaspert (1944–).¹ Jaspert, marburgi evangélikus pásztor és egyháztörténész, egész életét a szerzetesség eszméjének szentelte, protestáns létére is. *A Regula Benedicti*

Söveges Dávid (1917–1996) Dr. Szennay András főapát úr 70. születésnapjára írt tanulmányának rövidített változata. Eredeti megjelenés a *Corona Fratrum* című emlékkönyvben (Pannonhalma, 1991). Lásd még: Söveges Dávid: *Fejezetek a lelkiesség történetéből 1.*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2007.

1 Jaspert, Berndt: *Die Regula Benedicti–Regula Magistri Kontroverse*. 2. erweiterte Auflage. Gerstenberg Verlag, Hildesheim, 1977.

Studia sorozat szerkesztője, több ilyen tárgyú kongresszus szervezője volt.

A kutatás történetében mérföldkönek számított Basilius Steidle (1903–1982), beuroni bencés munkássága. Steidle 1953–1968 között a római Sant Anselmo egyetemen volt a szerzetesség történetének professzora, és a Regula kapcsán számos tanulmánya jelent meg. 1952-ben német fordításban adta ki a *Regulát*, nagyon tartalmas magyarázatokkal, exkurzusokkal, de itt még a Magister-kérdést nem érinti. 1959-ben azonban az ő szerkesztésében jelenik meg a *Studia Anselmiana* sorozatnak az a kötete, melynek témája a RM és a RB viszonya. 1962-ben újra kiadta a *Regulát*, párhuzamos latin–német szöveggel, s ez, kissé átdolgozva, később még többször is megjelent. Itt a bevezetőben már bőven foglalkozik a Magister-kérdéssel. Nem szól a kutatás történetéről, minden külön bizonyítás nélkül elfogadja a RM elsőbbségét, de alaposan ismerteti e függőség mellett is Benedek önállóságát.

A két regulában a fő téma – szerinte – az apát szerepe. Úgy látja: mind a Magister, mind pedig Benedek hasonlóan gondolkodik, csak árnyalatnyi különbségek vannak köztük. Az apát tanító és pásztor a monostorában, ahogy a püspök az egyházmegyéjében. Benedek apátja azonban ezen túl „Hausvater” is, a ház atyja, aki szerzetesei testi szükségleteiről is gondoskodik. Steidle itt a sorok között finoman polemizál Ildefons Herwegen (1874–1946) felfogásával, aki Benedek „római” vonásait hangsúlyozta, a szerzetesség modelljét a római családban látta. Ilyen „római” vonások alig vannak a *Regulában*. Steidle néhány tanulmányában inkább a Lérins-szigeti szerzetesség hatására gyanakszik. Később e tézis kissé háttérbe szorult, főként azért, mert a lérins-i szerzetességből nem maradt fenn regula, ám a Benedekre gyakorolt befolyásuk kérdése azóta is nyitott.

A háború alatt a kutatás kissé megakadt, aztán tovább folyt. Adalbert de Vogüé (1924–2011) a francia Pierre-Qui-Vire apát-ság szerzetese, majd apátja, 1964–65-ben három kötetben tudós apparátussal kiadta a RM-t. Ettől kezdve de Vogüé e középkor eleji író csaknem elfogult rajongójaként a Magister-kutatás vezéralakjává vált. *La Communauté et l'abbé dans la Règle de Saint*

Benoît (1963) című nagy monográfiájában már bőven kiaknázza a RM-t mint a RB forrását. Több kisebb-nagyobb tanulmány után elkészíti a RM kritikai szövegkiadását a *Sources chrétiennes* című sorozatban, majd kiadja a RB-t is.

Oda Hagemeyer, herstelleri bencés nővér 1977-ben közli az *Erbe und Auftrag* 53. évfolyamában *Die Entstehung der Regel Benedikts und ihre Geschichte* című tanulmányát. Írásában (amely egy előadás közlése) a kutatás részleteire nem tér ki, csak az eredményt foglalja össze, és ő már teljes mértékben elfogadja a RM elsőségét. Ez a meggyőződés az 1970-es években általános lett. A folyóiratokban megjelenő tanulmányok már mint ténnyel számolnak vele. A vita így véget ért az új tézis győzelmével. Az új felfogás nem csökkenti Benedek jelentőségét, hanem megerősíti. Most látjuk tisztábban, miben áll a nagy szintézis, amit Benedek létrehozott kelet és nyugat szerzetesi életében, és miért lett épp ő a nyugati szerzetesség atyjává.

A RM keletkezési korát meg tudjuk becsülni: régi kéziratainak paleográfiai képe az 5. század végére, a 6. század elejére utal. Keletkezésének helyét is sejtjük már, ma csak két helyszínre gondolnak a kutatók: Itáliára és Dél-Galliára. A RM szerzőjének személyét ma már név szerint senki sem keresi. Ha az *Imitatio Christi* szerzőjét sok százados vita után sem tudjuk pontosan megnevezni, s beérjük annyival, hogy a könyv a *devotio moderna* körébe tartozik, akkor itt sem kell különös szorgalommal keresni a szerzőt.

A RM forrásai közül első helyen áll a *Szentírás*. Ez mindkét regulában a legfontosabb. Nincs is nagy különbség ezen a téren a kettő között. A regula úgy értelmezi önmagát, mint a Krisztus-evangélium kivonata, foglalata. Mivel azonban a szentatyák szerint az egész Ószövetség is Krisztusról beszél, a szerzők ezt is éppúgy bevonják regulájukba, mint az Újszövetséget. Mindkét regula azt tartja, hogy az apátnak nagyon jól kell ismernie a Szentírást: „Jártas legyen az isteni törvényben, hogy tudja és legyen is honnan előhozniá újakat és régieket” (RB 64,9, vö. Mt 13,52; és RM 15,35).

Mindkét szerzőnek vannak előnyben részesített szentírási könyvei, ezek többnyire azonosak. A zsoltárokat mindketten so-

kat idézik, de ezeket minden testvér tudta könyv nélkül. Az Újszövetségből Máté evangéliuma szerepel mindkettőnél kiemelten, abból is a hegyi beszéd. Erkölcsi tanításával ez állt közel a szerzetesélethez.

Az ókeresztény irodalomból, a szentatyákból is elég sok az idézet, ez részben közös, másfelől itt vannak szembetűnő eltérések is. Benedeknél feltűnő, hogy Ágostont alaposabban használja, főként a második apátfejezetben (RB 64), ez független a RM-től. Jeromost szerzetesírónak tekintették, többször idézik, hivatkoznak rá, a RM név szerint is említi. A Pachomius-féle szerzetességgel és annak írásaival: Pachomius *Regulájával*, *Vitájával* és Orsiesi buzdító beszédével sok kapcsolata van a Magisternek.

Az egyiptomi szerzetesek *Apophthegmáit* – még inkább a *Vitae patrum* kis mondásait – mindketten ismerik és használják. Vazul *Regulája* a Magisternél kevésbé hangsúlyosan van jelen, mint Benedeknél, aki név szerint is ajánlja az utolsó fejezetben. Benedek ismeri Arles-i Cézár írásait is, a Magister kevésbé. A névtelen regulák közül mindketten a *Regulae quattuor patrum*-ot használják legtöbbször, az *E* kódex elején ezek le is vannak másolva a maguk egészében. De a szerzetesírók közül mindkettőjüknél Cassianus két ide vonatkozó műve, az *Instituta* és a *Collationes* szerepel legtöbbször. Benedek őket is ajánlja, a szerző megnevezése nélkül, olvasmányak.

Profán írásokra hivatkozni ebben a korban még nem volt szokás, ez majd a Karoling-reneszánsszal jön, amikor divatosá válik Horatiust, Vergiliust, Tacitust, Cicerót idézni. Pár közmondásszerű mondat azonban a RM-ban is, a RB-ben is akad, így a Terentiustól származó *Ne quid nimis* (RB 64,12 és RM 27,25), de ezt már Jeromos is közmondásként idézi, tőle vehették át.

Láttuk, hogy a szavak elég nagy mértékben azonosak a RB-ben és a RM-ben, bár nem jelentéktelen különbségekre is rámutathatunk. Ezen túl sok a megegyezés a szerzetesi szokásokat illetően is. „Szerzetes-régiségtanban” a RM sok értékes felvilágosítást ad olyan kérdésekről, amelyekről a RB szűkszavúsága miatt nem volt tudomásunk. Ilyen például a mindennapi áldozás – szentmise nélkül – a monostorban, vagy a zsoltárok szóló előadásmódja.

A két monostor, melyet a *Regula* szem előtt tart, erősen különböző lehetett. A Magister monostora viszonylag kicsi: két *dekasz*, ehhez két-két *praepositus*, a *dekaszonokon* kívüli személyek: a két öreg kapus, az apát, a házgondnok, mintegy huszonnyolc fő. Elfértek egy hálóteremben – a két kapus nem is ott aludt, s azok sem, akik a vendégekre felügyeltek –, bár egy további *dekasz* felállítására a Magister is gondol. Benedeknél viszont akár egy második hálóteremre is szükség lehet (RB 22,3).

Mintha a Magister monostora jobb módú lenne. Ezt jelzi a sokféle láda/szekrény, és nincsenek rászorulva arra, hogy a nagy mezei munkákat, a szüretet, az aratást maguk végezzék (vö. RB 48,7). Mintha a RM étkezése is színesebb és bővebb lenne a benedeknél.

A RM mindent aprólékosan szabályoz, néha ünnepélyessé tesz egyszerű dolgokat is, máskor mintha aggályos lenne, vagy legalábbis kicsinyes. Ez a regula ezért is hosszabb Benedekénél, nem csupán az apát szájába adott hosszú beszédek következtében. Az apát a beszédekben kiéli tanítói szerepét. Az apát és szerzetesek viszonya erősen más, mint a RB-ben. A RM monostori szervezete vertikális: az apát áll a csúcson és a szerzetesek voltaképpen csak vele vannak kapcsolatban. Benedeknél ez a szervezet egyszersmind horizontális is: a testvérek egymáshoz is kapcsolódnak, kölcsönösen engedelmeskednek egymásnak, tisztelik és szeretik egymást. Ez főként a RB utolsó fejezeteiből tűnik ki, és épp ezeknek nincs megfelelője a RM-ben.

A RM-ben az apát a mindenható, tőle függ minden, a legapróbb dolog is. Elő sem fordul az a gondolat, hogy ő valamit nem jól csinál, vagy hogy neki is alázasnak kellene lenni, neki is számot kellene adnia Isten előtt. A RM-t nagyobb mértékben tartja Istentől sugalmazottnak, és ez nemcsak a fejezetcímekben mutatkozik meg. A szerzetesek mind kiskorúak, nem adhatnak döntő értékű tanácsot, itt a Lélek nem nyilatkoztathat ki a kicsinyeknek olyat, amit az „öreg”, az apát nem tudna (vö. RB 3.3). Nagyon kevés önállóságot ad nekik, például a házgondnoknak.

A RB apátja másféle vonásokat mutat. Ezek főként a második apátfejezetben (RB 64) kerülnek felszínre, amely már meglehe-

tósen független a Magistertől. Benedek itt legtöbbször Ágoston *Regulájára* és beszédeire támaszkodik (lásd például: *studeat plus amari quam timeri* – „arra törekedjék, hogy inkább szeressék, mint féljenek tőle”, vö. Ágoston, Reg. 15).

Feltűnő, hogy a RM-ban mennyire bizalmatlan az apát mindenki vel szemben, legyenek azok vendégek vagy beteg testvérek. *Discretio* jóval kevesebb van benne, mint Benedekben (vö. RB 64,16: „Ne legyen [...] szerfölött gyanakvó”). A RM-ben nem fordul elő a *discretio* szó sem, miként a *sempecta* szó és intézmény sem (vö. RB 27,2–3). Szerzeteseit a szerző nem tekinti igazában érett embereknek. Figyelje őket, hogy ki az igazi lelki ember közöttük, például ki tart külön böjtöt is, ki olvas a szieszta idején, a szerzetes pedig igyekezzen a legjobb lenni, hogy az apát őt jelölje ki utódjául. Ez valami őszintétlen szellemet visz a monostorba: jónak kell mutatkozni, hiszen figyelnek minket.

A Magister erősen világelles, jobban ügyel, hogy a szerzetesei el legyenek különítve a világtól. A világiak, a laikusok – ezt a szót használja is, pejoratív értelemben – rosszak. A bérlők csalók, olyasmivel foglalkoznak – földműveléssel –, ami nem lelki munka, bár a szerzetesek az ő munkájukból élnek. Mindjárt a mű elején, a *Prologus*ban említett három út közül is az egyik a pokolba vezet, így csak a másik kettő jön számításba, s a világiak széles útja azonnal kiesik. Ha laikus van jelen a refektóriumban, a regulát ne olvassák, hátha csúfolódna rajta.

Mintha tapasztalat is több lenne a RB mögött. Ő tud olyan esetről, ahol a vagyonnal is hazacsábították a fiatal szerzetest a világba; tudja, hogy bor nélkül aligha élnek ma; tudja, hogy a perjel, *praepositus* választása bizonyos esetekben zavart hozhat a monostorban. Gondol arra, hogy más éghajlat alatt másféle ruhákat kell adni a szerzeteseknek, az étkezést is befolyásolhatja a különbözőség. Mintha a Magister is számolna ezzel, de szavai kissé teoretikusan hatnak. Még olyan feltételezés is felmerült, hogy nem is igazi használatra készült regula az övé, hanem csak egy ideális regulatervezet, utópia. Mindenesetre a RB terjedt el, vált be évszázadokon keresztül.

Mindent összevetve a bencéseknek nem kell szégyenkezniük, hogy Atyjuk egy más – korántsem értéktelen – Regulát dolgozott át, s hogy sokat vett át belőle. Amit ő, Benedek alkotott, az formailag és – ha a mai szempontot is belevisszük – tartalmilag eredeti. Arany Jánosnak sem vetjük szemére, hogy Ilosvai Selymes Péter Toldiját olyan jól átdolgozta, vagy Goethe a Faust-mondát.

Steidle hívja fel a figyelmet arra, hogy abban a *Medullában*, melyben Cuthbert Butler apát úr (1858–1934) a maga Regula-kiadása végén összefoglalja a benedeki alapelveket, a kb. száz évezet közül alig tíz százalék közös a RM-vel. A RM kontrasztként is jobban kidomborítja a RB sajátosságait, másfelől sok apróbb tárgyi tudással gazdagít.

A bevezetésben említettek miatt azonban jó lesz egy kis óvatosság a RB és RM viszony tárgyalásánál. A végső szó még nincs kimondva, és talán sohasem lesz. Nem világos tudniillik, hogy a RM melyik szövegváltozatát használta Benedek. Majdnem biztos, hogy nem azt a hosszút, amit a *P* és az *A* kódex tartalmaz.² A RM biztosan fejlődött, újabb betoldásokkal, bővítésekkel. Rudolf Hanslik (1907–1982), aki a *CSEL*-ben (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latiorum*) kiadta a RB-t, s később hajlandó lett elismerni a RM elsőbbségét (csak a Sankt Gallen 914-es kódex mellett tartott ki továbbra is), így foglalja össze, Eugène Manning nyomán, a RM kialakulását.³ „A Magister szövege kevéssel 500 után íródott, az *E*-féle rövid fogalmazás⁴ 534 előtti, a RB 550 körül íródott. A RM hosszú fogalmazása 560 körül. Ez a hipotézis sok nehézséget megold.” Természetesen a szó szerinti megegyezések meg kellett hogy legyenek a korai Magister-szövegben is. Sőt, talán sokszor Benedek adja vissza jobban az eredeti Magister-szöveget, jobban, mint a mai, hosszabb változatok.

Söveges Dávid

- 2 *P*: Paris Nat. Bibl. lat. 12205 számú, a 7. század elejéről, esetleg a 6. század végéről. *A*: A müncheni Staatsbibl. lat. 28118 számú kódex. Ez Aniani Szent Benedek (kb. 750–821) karoling-kori reformapát *Codex Regularum* című gyűjtéményes munkájának egy 9. század elejéről származó másolata.
- 3 Hanslik, R: „Die interpolierte Fassung der Regula Benedicti“, in *Regulae Benedicti Studia*, Annuaire Internationale 5/1, 1976, S. 1–11.
- 4 A 6. század közepéről származó nápolyi eredetű kézirat, amelyet szintén Párizsban őriznek a Nemzeti Könyvtárban 12643 számmal. A tulajdonosa valószínűleg Eugippus, a Nápoly melletti Lucullum monostor apátja.